

ÇÖP EKONOMİSİ

ya da ATIK “dedikleri”

İsmail Kılınç; (1949–) Fransa Caen-Basse Normandie Üniversitesi’nde iktisat lisansı ve Poitiers Üniversitesi’nde iktisat doktorası yapmıştır. Kısa bir süre KTÜ-İİBF’de öğretim görevliliği yapmıştır. Cumhuriyet Gazetesi Bilim ve Teknoloji Eki’nde makaleleri yayımlanmış olan yazar “*Antik Site*”, “*Zenginler Dünyayı Nasıl Mahvediyor*” başlıklı kitapların çevirmenidir.

© EPOS YAYINLARI-73
İnceleme Kitapları

İsmail Kılınç
ÇÖP EKONOMİSİ
ya da ATIK “dedikleri”

Yayıma Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

©Epos Yayınları, 2011
©İsmail Kılınç, 2011

Düzeltili:
Rafet Özen

Kapak Tasarımı:
Epos

Uygulama:
Karizma

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10
Birinci Baskı, Ankara ,
Aralık 2010
ISBN: 978-975-6790-90-8
Sertifika no: 16468

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposkitap@eposyayinlari.com
www.eposyayinlari.com

İsmail Kılınç

ÇÖP EKONOMİSİ

ya da

ATIK “dedikleri”

İçindekiler

GİRİŞ	9
I. “SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA” ve ÇÖP	15
1. <i>Sürdürülebilir Kalkınma</i> kavramı	15
2. <i>Sürdürülebilir Kalkınma</i> kavramıyla ilgili sınırlar ve eleştiriler	19
II. ÇÖP	26
1. Çöp Nedir?	30
2. Çöp Türleri	37
Dünya Çöpleri	37
Uzay kalıntı ve çöpleri	40
Uzay Kirliliği	41
Kalıntı/Çöplerin kaynakları	43
UKA Riskleri ve Çözüm Önerileri	44
Çöplerin Kısa Tarihçesi	48
3. İktisat Kuramında Çöp	52
Kapitalist Sistem ve Çöp	59
Çöp Ticareti	60
III. ÇÖP EKONOMİSİ	63
1. Modern Dünyada Çöp “Yönetimi”	64
2. Çöp İşletmeciliği	74
Çöp İşletmeciliğinin Evreleri	74
IV. ÇÖP SORUNU ve TÜRKİYE	90
1. Çöp “Yönetimi”	103
2. Çöp İşletmeciliği	109
“ <i>Servet</i> ” çöpe gidiyor, <i>servete</i> servet katıyor	120
Geri Dönüşüm Kazancı	124
GENEL DEĞERLENDİRME	128
Kaynakça	130

- Biliyor musun Landretto, insanın sonunu ne getirecek?
- Hayır, ama bana söyleyeceğinizi biliyorum.
- Bak şu villalara, saraylara, zenginliklere; gülüşmelere bak, şarkıları dinle. İnsanın sonunu yoksulluk getirmeyecek.
- Öyle mi?
- Hayır Landretto. Hırsı tahrik eden yoksulluk değil bolluktur.

*Arnaud Delalande,
Dante Tuzağı, 2006*

“Sizin doğal kaynaklar adını verdiğiniz şeylere
biz aile diyoruz”

*Oren Lyons,
Onandaga inancının koruyucusu*

Teknik ayrıntılara fazla girmeden, sayılar içinde fazla boğulmadan atıkla ilgili kapsamlı bir bilgi vermeyi amaçlayan bu küçük kitabın yapılacak diğer araştırmalara katkı sağlaması dileğiyle.

Ankara, Kasım 2011

GİRİŞ*

Yaşlı Dünyamızın güzellikleri kadar sorunları da çok. Güzelliklerinin çoğu doğal, ama insan eliyle yaratılanlar da az değil.

Dünyanın sorunları ise sayılamayacak kadar çok: Açlıktan yolsuzluğa, çevre felâketlerinden kadın ve çocukların istismarına, ormanların yok olmasından türlerin giderek kaybolmasına, savaşların yarattığı yıkımdan çağdaş köleliğe kadar çözüm bekleyen sorunlar mevcut.

Dünya son 200 yıldaki olağanüstü teknolojik dönüşümlerle, rekabete dayalı iktisadî düzensizliklerin sürüp gitmesiyle ve ekolojik tehlikelerin artışıyla sarsılmaktadır. Bu üç önemli düzensizlik kendini özellikle toplumsal düzensizlikle, eşitsizliklerin patlamasıyla, yeni fakirlik ve dışlanma biçimlerinin ortaya çıkmasıyla, emek değerinin bunalımıyla, iktidarın derin rahatsızlığıyla, kitle sel işsizlikle, akıl dışılığın ilerlemesiyle, milliyetçiliğin, köktencilikğin ve yabancı düşmanlığının artmasıyla göstermektedir.

Özellikle çevre ve dolayısıyla insan üzerindeki etkilerin odak noktası, sera etkisinin ortaya çıkardığı iklim değişikliğidir ve bu değişiklik, II. Dünya Savaşı'nın ardından yerleşen hâkim kalkınma kavramını yeni arayışlara, dengelere doğru yöneltmektedir. İklimin değişmesi konusunda yapılan çalışmalar, dünyamızın giderek ısındığı ve bunun sonucunda da buzulların erimesiyle deniz seviyelerinin yükseleceği, fırtına ve kasırgaların daha da sıklaşıp şiddetlerinin artacağı, hayvan ve bitki türlerinin yok olacağı, yeni hastalıkların ortaya çıkacağını göstermekte ve alışılmış yerleşimleri insan için yaşanmaz kılacak iklim değişiminin tetikleyeceği yoğun göçlerin de güney ülkelerinden kuzey ülkelerine doğru yoğunlaşacağına işaret etmektedir.

Tarım toplumundan, özellikle sömürgecilik/sömürü düzeni ve

* Epos Yayınları editörlerine katkılarından dolayı teşekkür ederim.

bilim ve teknolojinin katkısıyla sanayi toplumuna geçişin yarattığı büyüme gözleri kamaştırdı. Teknik ilerleme, daha fazla zenginlik yaratacak ve bundan herkes yararlanacak düşüncesi yerleşmeye başladı. Ama kamaştırılan gözler ne özellikle kentlerde yoğunlaşan sefâleti, ne sömürüyü ne de sömürgelerdeki talanın- dan etkilendi.

Görünen tek şey, “görünmeyen gizli el” idi. Bu el her şeyin üstesinden geliyor, refah ve mutluluk yaratıyordu.

Bu arada, İngiliz iktisatçısı T. Malthus daha 1798’de bir uyarıda bulunuyor ve nüfus artışının dünya kaynaklarından daha hızlı arttığını söyleyerek felâketlere neden olabileceğini söylüyordu. Ama o dönemde geçerli olan ekonomik büyüme efsanesi idi. Bu- har makineleri, trenler, dokuma makineleri harıl harıl çalışıyor, mesafeler kısalıyor, yeni kıtalar, topraklar keşfediliyor, köleler getiriliyor, sermaye biriktiriliyor, dünya kaynakları, denge, israf kavramları gözetilmeden tüketiliyordu. Önemli olan kâr oranının artırılıp devam ettirilmesi idi. Bundan herkes yararlanacaktı. Ama kapitalizmin ya da rekabetin modern yaratıcıları olan Batı Dünyası refahının kaynaklandığı sermaye birikimini ve zengin- liği, Asya, Afrika ve yerli Amerikan halklarına uyguladıkları sömürü, katliam ve yağma kâbiliyetine borçludur.

Bugün gezegendeki toplam nüfusumuz 6,5 milyar. Dünya nü- fusunun 2050 yılında 9 milyara yükseleceği tahmin ediliyor. Nü- fusu en fazla artış gösteren bölgeler aynı zamanda en fakir ülkeler, yani Gü- ney’in ülkeleri. Buna karşın Kuzey’in yani gelişmiş ülkelerin nüfusu durağanlaşıyor ve yaşlanıyor.

Yaşlı dünyamız nüfus artışına ve yarattığı gereksinmelere da- ha ne kadar yanıt verebilecek? Dünya üstünde yaşayan ve hızla çoğalmaya devam eden insanları besleyebilir mi? Kimileri, eğer her dünya vatandaşı bir ABD vatandaşı kadar tüketirse, bize bu dünya kadar 4-5 dünya daha gerekli olduğunu ileri sürerken, ki- mileri de “büyüme ekonomisiyle”, yani ekonomik etkinliği öne çıkaran ekonomiyle dünyanın daha fazla insanı besleyebileceğini

öne savunuyor. Peki, nüfusun belli bir kesiminin dünya kaynaklarını “tüketim çılgınlığı” içinde tüketmesi ve talan etmesiyle, aşırı üretim ve sürekli kâr peşinde koşmasıyla, büyümeyi tehlikeye sokmuyor muyuz? Dünyanın yaşadığı savaşlar ve bunalımlar bu çılgınlığın bir sonucu değil mi?

2035 yılından önce kent nüfusu bugünküne göre yaklaşık iki kat artacak ve beraberinde hammadde talebini iki katına çıkaracaktır. Bilinen ve yaygın olarak kullanılan her türlü hammadde, giderek kıtlaşacak ve bir gün yok olacak. Belki de bu nedenle, ama alternatifler içindeki bir madde olarak sanayi çöplerinin (“atıklarının”) – ama bir ütopya olarak elde edilen artık değerlerin tüm insanlığın kullanımına sunulmasına şartıyla – geri kazanılmasıyla hammadde kıtlığının biraz önüne geçilebilecek. 2000’li yıllara gelindiğinde, alüminyumun %40’ı, bakırın %38’i, kurşunun %47’si ve evde kullanılan plastiklerin %22’si – çevreye ve insana zarar vererek – geri kazanılmaya başlanmıştır. Geri kazanım şartlarının da çeşitli zararlı sanayi çöpleri yarattığı biliniyor, ama bunlara karşı hükümetler, ama daha önce devlet gövdesi genel olarak sessiz kalıyor. Buradaki olumlu unsur, geri kazanım fikri ve pratiğinin ortaya çıkmış olmasıdır. Fakat kimi enerji kaynakları (kömür, gaz, petrol) için geri kazanım fikri bile olanaklı değildir.¹ Ama bu arada “insan” yenilenebilir enerjilerin (güneş, rüzgâr, okyanus dalgaları) de peşinde koşmaktadır.

Büyüme ekonomisi, sanayi devrimi denilen ve bugünkü yaşam tarzlarına kaynaklık eden dönemden bu tarafa geçerli olan ve rekabetin tanımladığı bir kavramdır. “Nüfus, su kullanımı, motorlu taşıtlar, kâğıt kullanımı, okyanusların tükenişi, kuzey yarı küre ortalama sıcaklığı, karbondioksit yoğunluğu, gayri sâfi millî gelirler, tropikal yağmur ormanları ve ormanlık alanların yitimi ve bütün bunlarla birlikte canlı türlerin yok oluşu inanılmaz derecede arttı. Tabii ki hayat standartları da”.² Gelir eşitsizlikleri, hastalıklar, sefâlet, kıtlıklar, yoksulluk da diz boyu.

¹ Jacques Attali, *Une brève histoire de l’avenir*, Paris, Fayard, 2006.

² Orhan Bursalı, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Aralık 2008.

Sonuçta, dünyamız kırılgan ve kaynakları sınırlıdır.

Kişi başına ulusal gelir, gayri sâfi millî hâsıla ölçütleriyle büyüme ve kalkınmanın peşinde giderken, birdenbire egemenler, okul sayısı ile eğitime, hastane sayısı ile sağlığa, kütüphane sayısı ile kültüre ağırlık veren bir “insanî kalkınma” kavramına yöneldiler. Son zamanlarda ‘Sürdürülebilir Kalkınma’ kavramı ya da modası ortaya çıktı. Büyüme ekonomisinin dayandığı dengelerin değişmeye başladığı uluslararası bir momentte, özellikle içpiyasaların düzenlenmesini ifade eden “Sürdürülebilir kalkınma” kavramı yeni bir büyü olarak ortaya çıktı. “Sürdürülebilirlik”, âdeta bir tılsım gibi, doğayı ve insanı bütün ihtiyaç alanlarında gözeten ve ânında çözüm üretme kapasitesine sahip bir uygulama bütünlüğü halinde sunuldu toplumlara. Hayatın merkezindeki her şeyin başına “sürdürülebilirlik” sıfatı eklendi.

Sürdürülebilir çevre,
Sürdürülebilir ekonomi,
Sürdürülebilir eğitim,
Sürdürülebilir çöp (*atık* dedikleri)

Sürdürülebilirlik, çevreyi ve mevcut çevrede yaşayan insanı daha çok dikkate alıyor(*muş*)! Sürdürülebilirlik kavramı vitrinlerimizde bolca sergilenmekte ve olur olmaz her konuda kullanılmakta. Peki, nasıl sürdürülecek? Kim sürecek? Kimin için sürdürülecek? Önce bu soruları sormamız gerek. Bu yeni kavramla değişen bir şey var mı? Çevre, toplumsal adalet, gelecek kuşaklar dikkate alınıyor derken kimin çevresi, kimin adaleti, kimin kuşakları söz konusu? Kavramın kullanılmaya başladığı 1987 yılından bu yana tanık olduğumuz sömürü ve neden olduğu eşitsizlik, adaletsizlik, açlık, sefâlet ve çevre kirliliği ortadan kalkıp yeni bir toplumsal evrene mi girdik? Çokuluslu şirketler ‘ya kâr peşinde koşarken çevreye de çok zarar vermişiz, insanın içinde yaşadığı çevre ve yarattığımız bu çöp yığınları artık göze pek hoş görünmüyor!’ deyip yeni bir politika peşine mi düştüler? ABD ve Avrupa’dan az gelişmiş ülkelere her yıl yollanan milyonlarca ton e-atık ve zehirli çöpler sürdürülebilir çöp politikası-

nın göstergeleri midir? İklim değişikliğinin önemini ve âcilliğini vurgulamak için yapılan şatafatlı ve sonuç vermeyen zirveler sürdürülebilir kalkınmanın iflâsı değil midir? Küreselleşme masalı içinde bir de sürdürülebilir masalı mı anlatılıyor? Özünde kapitalist sistemin sürdürülebilirliğini gözeten, kârın düşme eğilimini geciktirmeye çalışan göz boyamaya yarayan bir kavram. Toplumların içinde bulunduğu bunalımlara ‘can simidi’ gibi sunulan, ama ‘statüko’yu yasallaştıran yani piyasa mantığının tek geçerli mantık olduğunu yasallaştıran bir kavram Bahçenizdeki kötü otu kesen ama kökünden sökmeyen, ağrınızı geçici olarak dindiren ama tedavi etmeyen bir kavram. Kalkınmaya sadece yeni bir sözcük eklemekle sorunlar çözülmüyor. Bizim belki de burada SÜRDÜRÜLMEMESİ gerekenler üzerinde – piyasa ekonomisi, sömürü, çevre katliamı, açlık gibi – düşünmemiz gerekir. Kalkınma kavramını sorgulamamız gerekir her şeyden önce. Sürdürülebilir çöp politikası deyip bir yönden tüketimi kamçılıyarak, çöp yığınlarını umursamamaya ama gerektiğinde, bir yönden de çöpten yüksek kâr elde etmekten kaçınmayan bir kavramla vakit geçirmemeliyiz.